

aandoende poëzie met een baldadige, hier en daar uit de hand lopende en daarom niet altijd effectvolle beeldspraak en met gezochte en onduidelijke zinswendingen. Deze bundel bevat heel wat rake, verrassende en oorspronkelijke beelden maar vele gedichten lijden onder een gebrek aan beknopte zeggings- en eenheid, soms onder een prozaïsche breedsprakerigheid. Wie *Het is hard werken zoals de vogeltjes fluiten* leest, krijgt de indruk dat het materiaal voor uitstekende poëzie hier rijkelijk aanwezig is, maar dat de vaste hand die deze overvloed in de rechte banen van het vers moet leiden, gedeeltelijk ontbreekt.

Frans Deschoemaeker.

Gust. Vermeille, *Het is hard werken zoals de vogeltjes fluiten*, Uitgeverij N.V. Descleé De Brouwer, Brugge, *De Bladen voor de Poëzie*, nr. 5/77, 43 blz.

Het geluk oneetbaar te zijn. Nieuwe gedichten van Gerrit Kouwenaar.

Gerrit Kouwenaar heeft, bijna dertig jaar nadat hij in de „Experimentele Groep in Holland” mee ging doen aan de nieuwe stijl van de Vijftigers, een indrukwekkende bundel aan het geheel van zijn poëzie toegevoegd. De titel van het op groot formaat erg mooi uitgegeven boek doet op het eerste gezicht misschien merkwaardig aan, maar ontpopt zich voor wie de bundel leest, als een beeld dat binnen Kouwenaars dichterschap een bijna programmatische waarde heeft: *Volledig volmaakte oneetbare perzik*.

Het zijn de slotwoorden van het gedicht „Het meesterwerk: lichtrose maan, vol”, dat de eerste van de zes reeksen afsluit waaruit de bundel is opgebouwd. Ik citeer dit gedicht hier in z'n geheel.

*Voor het eerst sinds jaren hangt
[de maan
weer als een vrucht in de lucht*

*waar was men al die tijd
en wat deed men elders en be-
[ter*

*deze nacht de kunst ontaarden
en liggen op grond is voldoende
dus als een blinde met één
[dove hand
aan het hongerig uitgeviert zin-
[tuig*

*verslindt men de krekels de
[nachtwind de wereld, dit
is niet te verzinnen, geen zin,
[alles*

*zit fit in zijn schil onder de
[lichtrose maan, vol
ledig volmaakte oneetbare per-
[zik -*

Het is een gedicht vol meerduidigheid en dubbele bodems. Het typografisch verschil tussen de titel zoals die voorop het boek staat en dezelfde woorden aan het slot van het gedicht, is daar een voorbeeld van. Door het los plaatsen van de woorddelen „vol” en „ledig” krijgt het complete woord een paradoxale inhoud. Maar dat is niet verwonderlijk. Het gedicht geeft vorm aan een paradox die de grondslag van Kouwenaars dichterschap raakt (en in het algemeen gesproken die van elk modern dichterschap): de relatie tussen het gedicht en de werkelijkheid waaruit het voortkomt, waaraan het vorm geeft, waarop het reageert, of hoe dat verder ook valt te formuleren.

„Poetry is the subject of the poem, / From this the poem issues and / To this returns”. Deze regels van Wallace Stevens zette Kouwenaar al in 1962 als motto voorin zijn bundel *Zonder namen*. Het hierboven geciteerde gedicht gaat zeker ook over poëzie, zoals de hele eerste afdeling van de bundel (getiteld *neem bijvoorbeeld een gedicht*), zoals de meeste andere gedichten in *Volledig volmaakte oneetbare perzik* en zoals een niet onbelangrijk deel van heel Kouwenaars poëtische produktie. Een nadere beschou-

wing van het onderhavige gedicht kan duidelijk maken welke de paradox is, die Kouwenaar bezighoudt.

Aanvankelijk lijkt het gedicht een beeld te geven voor de volle maan, die lichtrose van kleur aan de hemel staat. Die maan is als een perzik, volmaakt van vorm en door zijn onbereikbaarheid oneetbaar. Maar de derde strofe laat zien, dat dit beeld voor de maan op zijn beurt een metafoor is voor het kunstwerk. In die strofe begint ook de meerduidigheid te werken: de kunst (het gedicht) wordt „ontaard”, van de aarde losgemaakt. „Ontaard” heeft echter ook een andere, negatieve betekenis. Terwijl het kunstwerk in zijn onbereikbaarheid volmaakt is, wordt er tussen „men” (de lezer, de dichter) en de aarde een heel innige band gelegd, die van het hongerig verslinden. Dat heel essentiële contact met de werkelijkheid is niet te „verzinnen”, niet in woorden en zinnen uit te drukken. Het kunstwerk is wel het resultaat van uitdrukking in woorden, maar het is een oneetbare perzik en als zodanig ontaard. Hier komt de paradox aan het licht: het volmaakte blijft in gebreke.

Alleen voor enkele esthetisch ingestelde kunstenaars, aanhangers van het „l'art pour l'art” in zijn zuivere vorm, is die oneetbare en volmaakte perzik een ideaal. Kouwenaar is als Vijftiger niet zo'n esteeet. Zijn werk laat steeds weer zien, dat hij als dichter zich voortdurend bewust is van de wereld waarin hij leeft, een gebroken wereld, vol berderf en geweld. Maar zijn poëzie neigt er ook telkens weer toe te voldoen aan de formulering van Stevens, de cirkelgang van het gedicht dat van zichzelf uitgaat en tot zichzelf terugkeert. Dat is de fundamentele paradox van zijn dichterschap, uitgedrukt in dat beeld van de „volledig volmaakte oneetbare perzik”.

Waar poëzie het onderwerp van

Kouwenaars gedichten is, doet zich het probleem van de autonomie voor, dat al in zoveel commentaren op moderne dichtkunst ter sprake is gebracht. Het is een wat vaag en daardoor niet zo heel goed bruikbaar begrip. We moeten eronder verstaan, dat het gedicht niet alleen in een bepaalde vorm uitdrukking geeft aan gedachten, ervaringen, enz., maar dat het bovendien een „taal-ding” wil zijn met een eigen leven. Nijhoff heeft over een dergelijk autonomie-begrip geschreven („Het stenen kindje”), de Vijftigers hebben getracht het te realiseren. Hoever dit kan gaan, wordt door Kouwenaar onderzocht in deze bundel, en vooral in de gedichten van de eerste afdeling. In het gedicht waaraan die afdeling haar titel ontleent, zien we het vers voorgesteld als een tuin:

*Neem bijvoorbeeld een gedicht,
[men plant
een tuin in het niks -*

In het volgende gedicht, „Een woord”, wordt dit beeld herhaald. Hierin zien we een weefsel van tegenstellingen en paradoxen, waaruit het gedicht tevoorschijn komt als een tuin die stil op tafel ligt, en die zoals uit de slotwoorden blijkt, volmaaktheid vertoont, maar die ook doordat uitzicht en inzicht ontbreken, zo „oneetbaar” is als de perzik. Er is in dit gedicht dus geen wisselwerking met de werkelijkheid mogelijk:

*De dood was eigenlijk nooit
[hier
behalve haast hier en nu even
geen letter die de grond haalt,
[geen engel
verzint iets van een moord hier
dus tikt men op leven
in de hoek van een cirkel ge-
[dreven
dus onzin, genestel
in schoonschrift, schot hagel in
[grootwild*

*geen inzicht, geen uitzicht, de
[tuin
ligt op tafel, geen letter
verschrijft zich -*

Er is geen werking, er gebeurt niets. Dit gedicht laat ook zien wat autonomie wil zeggen als eksistentieel probleem. Waar geen letter de grond haalt (het gedicht „ontaard” is), waar geen letter zich verschrijft, is de dood afwezig, al was hij er bijna wel. Sartre heeft een bestaansvorm omschreven die onbestaanbaar is, het in zichzelf besloten „être-en-soi”, dat buiten het bewustzijn van de tijd gedacht kan worden en waar de dood dan geen vat op kan hebben. Zo’n bestaansvorm kan in een religieuze voorstelling als eeuwigheid geprojecteerd worden. Het ligt wel voor de hand in de hang naar het autonome gedicht een dergelijk verlangen naar eeuwigheid te onderkennen, naar de volmaaktheid zoals die ook zichtbaar werd in de volle, lichtrose maan. Het gedicht *Een woord* maakt echter nog dwingend dan het beeld van oneetbare perzik, duidelijk dat dit een paradoxale onmogelijkheid is. Een dergelijk autonoom gedicht zou in de hoek van een cirkel moeten ontstaan.

Autonomie als volmaaktheid is stilstand. Het bestaan dat we ervaren (Sartres «être-pour-soi»), is werking, voortgang. Daarom staat in een ander gedicht uit de eerste afdeling van de bundel, dat *het brood in de oven verbrandt wanneer je zit waar je zit*. Brood is bij Kouwenaar meer dan eens (en niet alleen in deze nieuwe bundel) een beeld voor de poëzie, voor het woord. Bij veel meer dichters van de generatie van vijftig zien we dat, omdat dit beeld beantwoordt aan hun verlangen naar een woord dat konkreet is, een „taal-ding”, terwijl het tegelijkertijd het kommunikatieve aspekt van het woord niet uitsluit, want brood is eetbaar. Het is ook een beeld dat de eigenlijke Eksperimentelen verbindt met tijd- en gene-

ratiegenoten als Vroman en Van der Graff. Voor Kouwenaar heeft het bovendien een ekstra betekenis, omdat „brood” bij hem ook in de letterlijke betekenis te maken heeft met oorlogsherinneringen, met honger en het ontbreken van brood.

Van het bovenstaande zijn nog allerlei voorbeelden uit de bundel aan te halen. Ik wil nog één gedicht citeren, dat heel duidelijk te verbinden is met de vermelde uitspraak van Wallace Stevens. Het is het tweede gedicht uit de reeks *Achtergelaten landschap*:

*thuis van de jacht, erg oude
aarde aan je lichaam, stond je
in je muur als een raam
keek je neer op je langzaamste
[velden, bed
dat je één dag onsterfelijk maak-
[te
aan de dood wende
een gedicht dat zichzelf opzei,
[blinkend
in je ruiten zolang
er licht was*

Ook hier staan werking en stilstand tegenover elkaar: na de jacht - die met de aarde verbindt - wordt de dichter zelf het raam dat uitziet op een landschap dat bijna stilstaat. Dat kan de dood niet elimineren, maar wel de verschrikking ervan wegnemen door de sensatie te verschaffen van één dag onsterfelijk te zijn. Dit heeft te maken met het gedicht dat zichzelf opzegt, poëzie die tot zichzelf terugkeert, het autonome gedicht in zijn blinkende volmaaktheid. Het is ook wat een gedicht eerder heette: „het geluk oneetbaar te zijn”. De perzik was in zijn oneetbaarheid „ontaard”, maar tegelijk de perfecte schoonheid die tegenwicht kan vormen tegen de dood.

De eksperimentele dichters zijn geen schoonheidsaanbidders, Kouwenaar is het zeker ook niet. Toch komt de schoonheid, die volgens Lucebert haar eigen gezicht heeft verbrand, ook in zijn werk telkens weer tevoorschijn,

ontaard zowel als geluk brengend.

Stilstand is in het hiervoor geciteerde gedicht een landschap en hierin lijkt zich de tegenstelling op te lossen tussen „aarde” en „maan” in het gedicht over de maan als een perzik. Het landschap is immers aarde, en stilstand is in deze verzen van Kouwenaar identiek met de oneetbare volmaaktheid van de maan. Maar het heet ook een „achtergelaten landschap”, wat erop wijst dat die tegenstelling niet blijvend is op te lossen.

Dat Kouwenaar zich hier zo bezighoudt met het aftasten van de mogelijkheden en onmogelijkheden van het autonome gedicht, moet niet tot de konklusie leiden, dat zijn gedichten niets anders zijn dan een poëtika. Wel heeft een overheersend thema veel met de autonomie van de poëzie te maken, het zoeken naar stilstand en evenwicht. Het autonome gedicht is, altans zoals de dichter het zich voorstelt, los gekomen van de werkelijkheid, kent daar geen wisselwerking mee, is tot stilstand gekomen.

Een mooi voorbeeld van het zoeken naar die stilstand geeft het volgende gedicht dat niet de poëzie zelf op een direkte wijze tot onderwerp heeft:

*Zitten in de
lopen in de
eten en drinken in de
ochtenden middagen avonden in
inlopende stilstand in de
weggaan wegraken insneeuwen
stilte in de stilte
in de witte bestaande voorbij
gegaan zijnde onbestaanbare
met uitzicht op de bevroren wa-*

[terval -

Het beeld waarmee dit gedicht besluit, is een schitterende evokatie van wat Kouwenaar in zijn

poëzie, en dan vooral in deze bundel, lijkt na te streven. De villa bestaat en is onbestaanbaar, bestaat en is voorbij gegaan, is „stilte in de stilte”. De villa kijkt uit op wat beweging is bij uitstek (de waterval), maar wat nu in bevroren staat tot stilstand is gekomen. Al gaat dit gedicht niet over de poëzie, dit beeld is niet wezenlijk op iets anders betrokken dan wat in de titel van de hele bundel is samengevat.

Het valt bij het lezen van *Volledig volmaakte oneetbare perzik* op, dat de verschillende afdelingen een toenemende mate van realiteit laten zien, dat de bindingen tussen het gedicht en de concrete aanleiding sterker worden, dat dus het autonomiegehalte afneemt.

De afdeling „in het wit” is gebaseerd op de ervaringen van een man die naar het ziekenhuis gaat voor een operatie. De ervaring van pijn en weerloosheid is voor hem een konfrontatie met de tijd, een intensivering van zijn gewaarwordingen. Ook dit leidt tot stilstand, tot de leegte van het wit, het oplossen van ook het kleinste teken in het licht:

*Het is heel wit zoals vroeger
het schrijfpapier dat niet hoorde
de dag staat stil en op de buik
barst het vochtige marmer*

*in het trappenhuis breekt het
van deuren de slijpsteen*

*de gespierde voet in het verlam-
het potloodslijpsel in de brand-*

*het dakraam dat toegeeft onder
de lege wolk de komma die op-*

De eenheid van de bundel wordt in de laatste twee afdelingen verbroken. *Drie heldenzangen* en *Geen dag zonder vlees* werden respectievelijk in 1976 en 1977 in twee albums met zeefdrukken

gepubliceerd en zijn nu in deze bundel opnieuw geplaatst. Deze twee reeksen van drie gedichten zijn geïnspireerd door een heel herkenbare werkelijkheid en ze staan los van de rest van de bundel. Daardoor vormen ze toch wel min of meer een aanhangsel, een toegift. De „heldenzangen” verheerlijken in een ironisch-retorische stijl de oorlog: *Zing mij o muze op houthoudend naoorlogs papier het hexameter helden*

Het is niet moeilijk in het vervolg op deze kwasi-Homerische aanhef een bijtende aanval op oorlog en geweld te zien, een thema dat lezers van Kouwenaars werk wel vertrouwd zal zijn.

Geen dag zonder vlees is niet minder ironisch. De gedichten zijn geschreven voor de Rubensherdenking van 1977. Toch laat de laatste strofe van deze Rubens-gedichten zien, dat Kouwenaar ook hier niet losgekomen is van wat hem in heel de bundel, en in veel meer van zijn werk, zo heeft beziggehouden:

*veel niets veel alles - nooit vrede
behalve toen hij nog even
met al zijn vlees in het steen
en oude voeten kreeg in het
waarin hij stilstond en dat hij*

Dit staat niet ver af van wat Kouwenaar noemde: „het geluk oneetbaar te zijn”, een geluk dat hij echter zeer beslist zal afwijzen omdat hij tezeer hongert naar de aarde, tezeer geëngageerd is bij wat daarop gebeurt. Dat is de fundamentele paradox van de verhouding tussen gedicht en werkelijkheid bij een dichter die zowel engagement als autonomie zoekt: het hongrig zoeken naar wat oneetbaar is. Maar met die paradox kan Kouwenaar als dichter verder.

Jan van der Vegt.

Gerrit Kouwenaar, *Volledig volmaakte oneetbare perzik*, uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 1978.